

A MAGYAR AZONOSÍTÓ MONDAT NYELVTANI ELEMZÉSE

BODNÁR FERENC

1. Nyelvtani szakirodalmunkban az azonosító mondatok, logikai terminológiával: a „visszafordítható ítéletek” szerkezeti elemzésének problémaköre egyre inkább gazdagabbá válik, mivel a szinte periodikusan megújuló vitákban kutatóink többsége akarva-akaratlanul is gyarapította a megoldást igénylő kérdések számát. Ez jórészt azért történt így, mert a problémafelvetés inkább alkalomszerűen, egy-egy konkrét elemzési kérdés eldöntésének „ürügén” került szőnyegre (mint ahogy ez ma is megtörténik nyelvészeti folyóirataink esetenként felbukkanó mondatelemzési rovataiban), vagy pedig iskolai használatra szánt nyelvtani összefoglalások részeként — a dolog természeténél fogva szükségszerűen vázlatos kidolgozásban. (Erre nézve összefoglalásként lásd: KÁROLY SÁNDOR, Az állítmányi mellékmondatról, MNy. XLVIII, 106).

Régóta meggyőződésem, hogy az azonosítás-minősítés egyetlen kérdését sem lehet egyszerű véleménynyilvánítással, „hozzászólással” eldönteni, hiszen bármilyen egyszerű megoldáskísérlet közben az értelmezés, sőt, újraértelmezés igényével tűnnek elő olyan súlyos fogalmak, mint: „predikatív viszony”, „nyelv és beszéd (langue-parole)”, „a nyelv és gondolkodás megfelelésének módja” stb. Ezért próbáltam én — kísérletként ugyan — általánosabb alapot építeni az azonosító mondat elemzésének néhány tanulmányomban (A Szeg 1957, 1960, 1961, 1962, 1963). Minthogy ezekre reflexió sem helyeslő, sem helytelenítő értelemben nem történt, arra készültem, hogy a kérdés végleges (legalább számomra végleges) lezárásaként gyakorlatilag is hasznosítható eredményeimet fogom közölni. TOMPA JÓZSEFnek „s néked én te vagyok” című tanulmánya után (MNy. LIX, 322) azonban úgy látom, interpretáló-igazoló elmélkedés keretében kell először újraközölnöm néhány korábbi gondolatomat, megvilágítva műszóhasználatomat is, mivel ezek — talán a megfogalmazás tömörsége miatt — félreértésre adtak okot.

2. A mondat funkciója. „Mondat és szójelentés” című tanulmányomban (ASzeg 1963) a magyar azonosító mondatokat funkcionális alapon értelmeztem. Ezzel kapcsolatban írja TOMPA: „Elméletében az a gyakorlati grammatikai nehézség nem vetődik fel, hogy „A vita tárgya te vagy” mondat mégiscsak párhuzamos „A vita tárgyát te képezed” idegenszerű vagy „A vita tárgyának te maradsz” stb. régiesebb mondatszerkezettel, s a „funkcionális” oldal sem követelhet olyan nyelvtani elemzést, amelyben a példák *te* része hol állítmány volna, hol alany.” (I. h.)

A *funkcionális* szó idézőjeleinek nyilván a bizonytalansági érzés jelzésének *funkciója* van. Ezért, bár GOMBOCZ a maga szóhasználatában meg-

lehetősen egyértelművé tette a „funkció” és „funkcionális” kifejezések értelmét, nem lesz haszontalan kissé elhatárolnunk magunkat e műszók mások által módosított jelentésárnyalataitól, ugyanakkor pedig világossá, félreérthetetlené tennünk a magunk felfogását. Annál is inkább szükséges ez, mert GOMBOCZ a mondat funkciójáról nem beszélt, talán azért, mert — következetlenül — a predikatív szintagmát azonosnak tekintette a mondattal (Funkcionális nyelv szemlélet, MNy. XXX, 1).

G. Révész 1946-ban megjelent művében (Ursprung und Vorgeschichte der Sprache) különbséget tesz a nyelv elsődleges és másodlagos céljai (funkciói) között. Szerinte a nyelv elsődleges funkciója a közlésfunkció (Mitteilungsfunktion), a másodlagos célok viszont a lelki, szellemi tevékenység különböző területein (Denken, Wahrnehmen, Selbstbesinnen, Ausdruck, 123) valósulnak meg. A nyelv funkcióinak ily módon történt megállapítása első pillantásra nagyon hasonlít — tartalmában — ahhoz, ahogyan BÜHLER „Sprachtheorie” című művében saját nagy hatású funkcióelméletét értelmezte. Révész azonban élesen elkülöníti BÜHLER felfogását a magáétól, mivel szerinte BÜHLER a maga sémájával (Ausdruck, Appell, Darstellung — kifejezés, felhívás, ábrázolás) nem a nyelv funkcióit állapította meg, hanem a konkrét nyelvi tény (konkretes Sprachereignis) modelljét írta le. (132) E véleményből nyilvánvaló, hogy lehet beszélni a nyelv (Sprache, Saussure-nél *langue*) és a beszéd (konkretes Sprachereignis, *parole*) funkciójáról, szabatosabban: bármely nyelvi jel nyelvi és beszédbeli szerepéről. A két funkció azonban, amelyek nyilván csak a nyelvi elemzés síkján válnak szét, az értelmezés elvi homályossága miatt gyakran keveredik.

A nyelvtudományi szakirodalomban lépten-nyomon találkozhatunk a nyelv és a beszéd funkcióinak az előző példában látott aktaratlan összezavarásával. Ugyanis a nyelv mint összefüggő jelrendszer és mint a beszéd törvényszerűségeinek összessége a valóságban együtt, egységben van magával a konkrét beszéddel, és az egységnek ez a megvalósulása a gondolatközlő mondatban szemlélhető. A tudomány azonban képes arra, hogy ezt az egységet analízis útján szétbontsa (a nyelvtudománynak nincs is ennél fontosabb feladata!), s ezen analízis útján juthatunk a *nyelv*-hez és a *beszéd*-hez, egy dolognak két összetevőjéhez, amelyek az általános és a különös dialektikus együttesében alkotják magát a valóságos nyelvi jelenséget. Igen érdekes azonban, hogy az idézett példához hasonlóan az analízis valóban sokszor megelőzi a tudományos vizsgálatot, de a nyelv és beszéd funkcióinak megállapítása már úgy történik, mintha e kettő valóságos egysége még mindig meglenne. Jellemző példája e módszertani eljárásnak a következő:

PAPP ISTVÁN egy szellemes tanulmányában (Mi a szó funkciója? MNy. XXXVIII, 178) megpróbálta módosítani GOMBOCZ meghatározását, mely szerint a szó funkciója a tárgyképzetkeltés. PAPP szerint, ha pl. kimondjuk ezt a szót: *óra*, akkor nem csupán a tárgy képzete merül fel a tudatunkban, hanem valamiféle bizonytalansági érzés is: *mi van azzal az órával?* A hallgató tudata kiegészítést kíván! PAPP ISTVÁN konklúziója az, hogy a szó funkciója „... nem egyéb, mint egy meghatározott tárgyképnek és egy ahhoz járuló határozatlan viszonynak életrekelése a hallgató tudatában.” E vizsgálati módszer keretein belül maradva el kellene ismernünk, hogy az tökéletesen megállja a helyét. Van azonban egy hibája! PAPP ISTVÁN olyan helyzetben vizsgálja a szó funkcióját, amelyben az sohasem fordul elő. Ez önmagában még nem lenne baj, hiszen elképzelhető, hogy a szót kiszakítjuk a gondolatközlés konkrét beszédaktusából,

és ilyen elvont állapotában tesszük vizsgálat tárgyává. Csakhogy az elemzésnek ezen az elvont síkján a szó beszédhelyzetben nem lehet! Valamilyen gondolat közlésének célja nélkül ugyanis soha senkinek nem jut eszébe azt mondani egy hallgatónak, hogy *óra*. Ha valaki kimondja, akkor már, abban a bizonyos beszédhelyzetben, mondatértékű. Pl. „Ez itt óra” — e helyett valóban mondható az, hogy „Óra”. De már ez a szó a hallgató tudatában a tárgyképhez nem valamilyen határozatlan viszonyt kapcsol, hanem határozottan az állítmányt az alannyal egybefűző viszonyt az érzését: a predikatív viszonyítás funkcióképzetét! Ha a szót kiszakítjuk a mondat valósághelyzetéből, akkor szótani, jelentéstani — ha a szót beletesszük egy bizonyos beszédhelyzetbe, mondat-helyzetbe, akkor mondattani vizsgálatra lesz alkalmas.

Ezen a „kritikus” alapon jutottam én arra az eredményre, hogy megállapítható a mondat önálló funkciója, szerepe, de csak akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy bármely nyelvi jel mondat akkor, ha bizonyos valósághelyzetben gondolatot közöl. E ténymegállapítás közismert igazságán túl a mi számunkra nyilván az a fontos, hogy megtudjuk: milyen összefüggés van a gondolatközlés és a mondat nyelvtani formája között.

Vegyünk egy szót, pl. ezt: „asztal”. E szó mint nyelvi jel a következő összetevőkből áll: 1. forma(F), 2. tartalom(T), 3. valóság, dolog(D) (vö. pl. MARTINKÓ ANDRÁS, A tulajdonnév jelentéstana, PaisEml). Ábrázolva:

$$F + T + D$$

ahol F = nominatívuszi érték, T = főnévi, szubsztanciális fogalom, D = a jel tárgya, a valóság, amely a szónak ilyen elvont, lexikális síkján általában, virtuálisan van jelen, amennyiben a szó tartalmát, a fogalmat az objektív valóság alapján alkottuk meg. A szó nyelvtani funkciója *egyetlen*: nominatívuszi „esetben” áll.

Vegyünk most ezt a mondatot: „Ez az asztal barna.” E mondatban levő „asztal” szó is nyilván nyelvi jel, melynek összetevői ismét:

$$F + T + D$$

ahol F = nominatívuszi érték, T = főnévi, szubsztanciális fogalom, D = a jel tárgya, a valóság, amely a szónak ilyen konkrét, szintaktikai síkján különösen van jelen, amennyiben a szót mint formális-tartalmi egységet rávonatkoztatunk az objektív valóság valamely tárgyára. Megállapítható azonban, hogy nyelvtani funkciója már nem csupán a nominatívuszi érték, hanem van mondattani szerepe is: *alany*! Egy másik mondatban, pl. ebben: „Ez asztal” — mondattani funkciója: *állítmány*!

Világos tehát, hogy a mondat különleges nyelvtani szerepe, funkciója az, hogy a benne előforduló nyelvi jelek (szavak, szószerkezetek) — éppen az által, hogy a valóságra különösen vonatkoznak — predikatív (alany-állítmányi) viszonyba lépnek, ez lesz a nyelvi jelek különleges „töltése”. Ebből pedig következik, hogy *alanyon* és *állítmányon* kívül más mondattani funkció nincs is! Az *alany* és az *állítmány* funkciós viszonya nem a mondat két szavára vonatkozik, nem is a mondat két fő része, hanem felöleli, magában foglalja az egész mondatot, tekintet nélkül arra, hogy a mondatban milyen tartalmi-formális egységek (szavak) vannak.

Bármely mondat elemzésénél azonban, sajnos, csaknem feloldhatatlan nehézséget okoz az a tény, hogy a *tárgynak*, *határozónak* és *jelzőnek* nevezett tartalmi-formális egységek („mondatrészek”) mellett egyenrangú társakként szoktuk em-

legetni az *alanyt* és *állítmányt*, minthogy a mondatban előforduló tárgynak, határozónak és jelzőnek nem határozzuk meg külön a mondattani (predikatív) funkcióját, ugyanakkor pedig szintén elhallgatjuk az alany és állítmány formális-tartalmi (jelentéses) sajátosságait. A következő mondat iskolai „elemzése” pl. a következőkből áll:

„A házat építő munkások jóízűen ebédelnek”. Alany: „munkások”, állítmány: „ebédelnek”, tárgy: „a házat”, tulajdonságjelző: „építő”, módhatározó: „jóízűen”. Kissé magasabb fokon! Alanyi rész: „a házat építő munkások”, állítmányi rész: „jóízűen ebédelnek”. Az alanyi részben a puszta (!?) alany: „munkások”, az alany bővítményei (!?): „a házat” — határozott tárgy, „építő” — tulajdonságjelző. Az állítmányi részben a puszta állítmány: „ebédelnek”, az állítmány bővítménye: „jóízűen” — módhatározó.

Helyesen így kellene! A mondat alánya: „a házat építő munkások”, állítmánya: „jóízűen ebédelnek”. Ez volna a mondattani-funkcionális elemzés, amely a mondatot alkotó nyelvi jelek különös, erre a mondatra jellemző funkcióját állapítja meg. Következik a mondatban levő nyelvi jelek formális-tartalmi (általános) sajátosságainak megállapítása: az alanyi funkciót egy olyan szószervezet hordozza, amelynek van egy határozott tárgyi és egy tulajdonságjelzői determinánsa, alaptagja pedig nominatívuszi főnév (*nem puszta alany!*), az állítmányi funkciót olyan szószervezet hordozza, amelynek van egy módhatározói determinánsa, alaptagja pedig személyragos ige (*nem puszta állítmány!*). Ezzel az elemzéssel demonstráljuk, hogy a valóságos nyelvi jel, a mondat, egyszerre két síkban, a nyelv és beszéd síkjában él.

Ez az elemzés mód megfelel annak a követelménynek is, hogy a mondatot mint az általános és különös dialektikus egységét tekintsük, és hozzájárul ahhoz, hogy a nyelv és a gondolkodás sokat emlegetett megfelelését nyelvtani kategóriákban fejezzük ki. Ilyen értelemben világos, hogy — visszautalva TOMPA JÓZSEF „vitaindító” véleményére — „A vita tárgya te vagy” és „A vita tárgyát te képezed” mondatok nem szükségszerűen párhuzamosak abban az értelemben, hogy ha a másodikban a *te* az alany, akkor az elsőben is annak kellene lennie. Hiszen a mondat különös funkciója az alany-állítmányi funkció, amely a mondatban mindig e különös funkciónak sajátosan megfelelő általános alapra épül, vele harmonikus egységet alkot. Első pillantásra is szembeötlő azonban a két mondatban az általános alap: a szavak és a közöttük kialakított jelentésviszonyok (szószervezetek), tehát a gondolatközlés céljából felhasznált nyelvi jelek élítő jellege. Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy a két mondat mondattani elemzése — esetleg! — különböző eredményre vezethet. Hangsúlyozzuk: esetleg — hiszen, mint erre már korábban, éppen a vitatott tanulmányban is történt utalás, a mondatban kialakult predikatív funkciós viszony a mondat sajátos valóságshelyzetének is függvénye. Ennek a ténynek nyelvtani szempontból való hasznosítását éppen az azonosító mondatmal kapcsolatban kísérreljük meg.

3. A mondat valósága. A mondatnak van belső és külső valósága. Belső valóságon értjük azokat a szavakat, szószervezeteket, tehát nyelvi jeleket, amelyekből a mondat szerkezete fölépül, a mondat külső valósága pedig az a helyzet, amelyben a mondat él, betölti gondolatközlő szerepét. E két valóság harmonikus egysége a mondat valósága.

Nézzünk egy példát! „Te vagy az a tanár.” A mondat belső valósága — látzólag! — abban áll, hogy (az ige nem tekintve, mert az mindenképpen az állítmánynak a része) egy tartalmatlan — fogalmi körét tekintve ponttal ábrázolható

— személyes névmásnak és egy kijelölő jelzővel ellátott, tartalmas — fogalmi körét tekintve valóban körrel ábrázolható — főnévnek predikatív viszonyáról van szó. Rajzban:

Így tehát a minősítés egy tipikus esetét látnánk, ahol — általános igazság! — az eleve szűkebb körű fogalom az alany, a tágabb körű pedig az állítmány funkcióját hordozza. Ez az igazság — de csak a mondat külső valóságának egy bizonyos helyzet típusában, pl. ebben: „Te vagy az a tanár, aki mindent meg tud magyarázni”, ahol nem egy valóságos, a maga személyében szemlélt tanárról van szó, hanem egy bizonyos tanár-fajta jellemző tulajdonságáról. Ha azonban egy másik valóság-helyzet-típust nézünk meg, pl. ezt: „Te vagy az a tanár, aki a fényképen ott áll diákjai között”, a dolog egészen megváltozik. Most már nemcsak a „te” személyes névmás utal valóságos egyedre, hanem a „tanár” főnév is, amelynek fogalmi köre szintén ponttá „zsugorodott”, minthogy tartalmát elvesztette. Rajzban:

Így tehát az azonosítás egy tipikus esetét látjuk, ahol — ugyancsak általános vélemény! — a fogalmi körök összemérhetetlensége folytán a logikai (tartalmi) elemzés lehetetlen, s csak a lélektani elemzés útján található meg a — *lélektani alany és állítmány*. Valójában azonban — mint azt már korábban részletesen igazoltam (ASzeg 1963) — a „valamit állítunk valamiről” alany-állítmányi funkciós viszonya nem azonos a Gabelentz-féle lélektani alany-állítmánynak a fogalmával, amely a formális-tartalmi viszonyoktól teljesen független, és egyetlen jele a hangsúly. Az azonosításban ugyanis a fogalmak összemérhetetlensége csupán látszólagos, mert a mondat belső és külső valóságában a predikatív funkció hatására kialakulnak azok a formális-tartalmi (logikai) különbségek a funkciót hordozó fogalmak között, amelyek a minősítésekben eleve adóttak. „Lélektani”-nak ezt az elemzést csak abban az értelemben lehet nevezni, amelyben a beszédhelyzetet és a szövegösszefüggést egyes szerzők a mondat „lélektani” körülményeinek tekintik.

A mondat valóság-helyzetének analízise útján tehát a nyelvtani (logikai) alanyt és állítmányt találjuk meg. A módszer egyszerű: a valóság-helyzethez illő kérdést kell szerkeszteni. Pl. az előző azonosító mondatra nézve az egyik fajta valóság-helyzetben a következő kérdést lehet föltenni: „Ki az a tanár, aki a fényképen a diákjai között áll?” A válasz: „Te vagy az a tanár” — ahol „az a tanár” az alany, a „te vagy” pedig az állítmány. A másik valóság-helyzetben levő másik azonosító mondatához a következő kérdés szerkeszthető: „Ki vagy te a fényképen?” A válasz: „Te vagy az a tanár” — ahol a „te” az alany, a „vagy a tanár” pedig az állítmány. Megfigyelhető, hogy a kérdésben mindig a válaszmondat alánya van kifejtve, megnevezve!

A tanulság kézenfekvő: a mondat valóságának pontos felderítése nemcsak arra szolgál, hogy eldöntsük, vajon minősítésről van-e az adott esetben szó vagy azonosításról, hanem arra is, hogy az azonosító mondatot nyelvtanilag elemezzük. Ismét kiemeljük: nyelvtanilag, és nem lélektanilag, mert annak a két kérdésnek a föltevése, hogy „Miről állítunk valamit? Mit állítunk valamiről?” — elemi követelményei közé tartozik az alanyt-állítmányt kereső iskolai elemzésnek. Nem hiszem, hogy joggal vádolhatnánk „pszichológizmussal” tanárt és

tanítványt ezért, hiszen csupán arra szolgál, hogy a mondat nyelvtani elemzését elvégezhessek.

Szólni kell még arról, hogyan hárrítható el az a nehézség, hogy a „Te vagy az a tanár” mondatban (ha a „te vagy” az állítmány, és „az a tanár” az alany) nem egyezik az alany az állítmánnyal. E kérdés megoldása — a magyar mondatra nézve — a mondat általános és különös sajátosságainak gondos szétválasztása útján lehetséges, kiváltképpen pontosan meghatározva a mondat általános megfelelőit paradigmaticus síkon is.

4. A mondat általános, nyelvi jellege. Azonosítás és minősítés paradigmaticus síkon nem válnak szét. Ez azt jelenti, hogy minden névszó-igei állítmányt tartalmazó magyar mondat — a maga általános oldala szerint — a következő paradigma-típusok valamelyikéhez tartozik:

Én | x vagyok   Te | x vagy   Ő | x

ahol az „x” a „független változó” az állítmányi részben, az első tag pedig (én, te, ő) alany. Megfigyelhető, hogy 3. személyű alany esetén a kijelentő mód jelen idejű alakjaiban létigét nem találunk. Azonosítás esetén van azonban néhány kivétel! Nézzük ezek változatait az „Én vagyok az a tanár”, „Te vagy az a tanár” azonosító szerkezetek kétféle valóság helyzetében, összehasonlítva az előbbi három sablon-képlet alapján megalkotható sorokat.

Első valóság helyzet (a személyes névmás az alany):

1.

Én | az a tanár vagyok
Az a tanár vagyok | én
Én | vagyok az a tanár

2.

Te | az a tanár vagy
Az a tanár vagy | te
Te | vagy az a tanár

Második valóság helyzet (a 3. személyű jelzős főnév az alany):

1.a.

Az a tanár | én vagyok
Én vagyok | az a tanár
Az a tanár | vagyok én

2.a.

Az a tanár | te vagy
Te vagy | az a tanár
Az a tanár | vagy te

A kivételek ott adódnak, ahol az „Ő | x” sablon állítmányi részének független változója nem harmadik, hanem első vagy második személyű névmás (egyes vagy többes számban). Ezekben az alakokban formálisan nem egyezik meg az alanyként álló szó (névmás, főnév stb.) az állítmányban levő igével, mert a magyar nyelvben nincs „Az a tanár | én van”, „Az a tanár | te van”, és úgyszintén nincs „Az a tanár | én”, „Az a tanár | te”. Elvértve, főleg a költői nyelvben vagy gazdag érzelmi töltésű kifejezésekben a „kihagyásos”, igétlen forma előfordul, a magyar nyelvben azonban általánosnak nem mondható. Az „Ő | x” képlet alapján megalkotható, más időbenmódban levő igés mondatoknál sincs egyezés, pl.: „Az a tanár | én voltam (leszek, lennék, lehetek stb.). Az indogermán nyelvekben persze (pl. a szabatosan egyeztető németben) ilyen elemzési nehézség nincs.

Ilyenformán tehát vagy mereven ragaszkodunk ahhoz, hogy a magyar nyelvben mindig egyezik formálisan az alanyi és állítmányi szerepet betöltő szó, és ezzel kizárjuk elvben annak a lehetőségét is, hogy harmadik személyű

névmás, névszó az azonosítás *kiindulópontja* (alany) legyen első és második személyű állítmányi szóval, az azonosítás *végpontjával* szemben — vagy pedig elismerjük, hogy a magyar nyelv sajátos valósága ilyen, s beérjük ebben az esetben az alkalmi „megszemélyesítés” útján megvalósuló funkcionális egyezéssel.

Hogy a második út vezet a nyelvi valóság felderítéséhez, azt a következő példák elemzése bizonyítja.

5. Azonosítások — látszólagos azonosítások. Minden olyan magyar mondatnak, amely azonosítással „gyanúsítható”, a következőképpen vázolható az elemzése:

a) A mondat belső valóságának meghatározása — szavak, szó szerkezetek formális-tartalmi viszonyainak megállapítása.

b) A mondat külső valóságának (beszédhelyzet ill. szövegösszefüggés) számbavétele, a belső valósággal egybevetve a mondat azonosítás ill. minősítés jellegének eldöntése.

c) Minősítés esetén: a formális-tartalmi (logikai) módszerrel az elemzés útja adott. Azonosítás esetén: kérdésszerkesztéssel megkeresni a nyelvtani alanyt és állítmányt.

d) Az alanynak és állítmánynak mint különös funkciós viszonyoknak általános alapot adni úgy, hogy megkeressük azt a paradigma-sémát, amelynek alapján létrejött (kiválasztjuk az „Én | x vagyok”, „Te | x vagy”, „Ő | x” minták közül a megfelelőt). *Példák az elemzésre.*

„ez a kavics nem József Attila és
a fű se, én se vagyok az.”

(József Attila: Csodálkozó bogarak közt)

Mondatunkban a „József Attila” tartalmatlan tulajdonnév, amelynek formája (hangsora) közvetlenül egy valóságos egyedre vonatkozik. A „kavics” tartalmas főnév, de egy kijelölő jelző (ez) nyilvánvalóvá teszi a mondat külső valóságából is következő rámutató, egyedre, valóságos dologra való utalásának funkcióját. Mondatunk tehát azonosítás. Kérdésünk: „Mi (ki) ez a kavics?” A kérdésben az alany van kifejtve, megnevezve, tehát az alany: „ez a kavics”, állítmány: „nem József Attila”. Általános képletmegfelelője: Ó | x.

„Két nővér megy, ó lélek, örökön, az egyik előtted a másik utánad:

az egyik a fekete Bánat, a másik a vérszinü Vágy.

S szól néha könnyezve a Vágy: „Én vagyok a Bánat.”

S szól néha nevetve a Bánat: „Én vagyok a Vágy.”

(Babits M.: Két nővér)

Mondatunkban — pl. „Én vagyok a Bánat” — egy személyes névmás, közvetlenül a tárgyi, egyedi valóságra utaló, és egy tartalmas főnév alkotnak predikatív viszonyt. A külső valósághelyzetből (megszemélyesítés!) következik, hogy a „Bánat” tartalma eltűnt, formája közvetlenül a megszemélyesített valóságra vonatkozik. A mondat tehát azonosítás. A szerkeszthető kérdés: „Ki (mi) vagyok én?” A kérdésben az alany van kifejtve, tehát az alany „én”, az állítmány „vagyok a Bánat”. Általános képletmegfelelője: „Én | x vagyok.”

„Te vagy örök, . . .
Te vagy a mi törvényes királyunk.”
 (Petőfi: A szabadsághoz)

A mondatban egy személyes névmás és egy jelzőkkel ellátott tartalmas főnév alkot alanyi-állítmányi viszonyt. A külső valósághelyzetből következik, hogy a jelzőknek nem rámutató, nem egyedre utaló, hanem fogalomkör-gazdagító funkciójuk van. Mondatunk tehát minősítés. Az elemzés adott: „te” — alany, „vagy a mi törvényes királyunk” — állítmány. Megkönnyíti az értékelést a mondat külső valóságában levő vitathatatlanul minősítő mondat (*Te vagy örök*). Képletmegfelelője: „Te | x vagy.”

„Mert e fürge, pajkos ürge, te vagy, Laci,
 te bizony.”
 (Petőfi: Arany Lacihoz)

A mondatban egy személyes névmás és egy jelzőkkel ellátott tartalmas főnév áll alany-állítmányi viszonyban. A külső valósághelyzetből — az előzményekből — nyilvánvaló, hogy az egyébként tartalmas főnév a jelzőkkel együtt az egyedi valóságra utal (megszemélyesítés). A mondat ezért azonosítás. A kérdés: „Ki e fürge, pajkos ürge?” A kérdésben az alany szerepel, tehát a válaszmondatban „e fürge, pajkos ürge” — alanyi, „te vagy” — állítmányi funkciót hordoz. Ideillő képletünk: „Ö | x.”

„Nem félek a haláltól, mert tudom, mi.
 Olyan, akár a többi földi holmi.
 Nem nagyszerű hullás, mint egykoron,
 Csak por és por és por, az én porom.
Most már te vagy az én félelmem, élet.”
 (Kosztolányi: A bús férfi panaszai, 260)

Mondatunkban — *Az élet az én félelmem* — „az élet” és „az én félelmem”, két egyaránt tartalmas szó (szó szerkezet) alkot predikatív viszonyt. Minthogy azonban a külső valósághelyzetből az következik, hogy „az élet” az előzményben levő „halál” párhuzamos megfelelője, ez pedig tartalmát elvesztve, tárgyiasítva funkcionál (földi holmi, hullás, por), itt egyedre utal, amit a „te” személyes névmás — mint *helyettes* — félreérthetetlenül mutat. Az „én félelmem” szó szerkezet e metamorfózison nem ment át, a fogalmak kialakult különbsége folytán mondatunk tehát: minősítés. Elemzése természetesen: „te” — alany, „vagy az én félelmem” — állítmány. A képlet: „Te | x vagy.”

Folytathatnánk példamondat-elemzéseinket, de úgy hiszem, az előbbieket már elegendő segítséget nyújtanak azonosító mondataink vizsgálatában az elmélet és gyakorlat összehangolásához. Meggyőződésem, hogy az itt vázolt módszerrel közelebb juthatunk a mondat titkáinak, „életes” voltának szakszerű megfejtéséhez.

DIE GRAMMATISCHE ANALYSE DES UNGARISCHEN
IDENTIFIZIERENDEN SATZESVON
F. BODNÁR

Auf Grund der Kritik der verschiedenen, mit der grammatischen Analyse des ungarischen „identifizierenden“ Satzes verknüpften Meinungen arbeitet der Verfasser seine Methode aus, durch die das grammatische Problem der Analyse gelöst werden kann. Diese Methode begründet sich auf die folgende These der allgemeinen Sprachwissenschaft: der Satz bringt seinen Inhalt im Hinblick auf die Wirklichkeit zum Ausdruck.